

ANAYASALARIMIZDA DOĞAL SERVETLER VE KAYNAKLAR

Ahmet KARTALKANAT MTA Genel Müdürlüğü, Maden Etüt ve Arama Dairesi, ANKARA

GMS

Madenler, ilk çağlardan beri toplumların yaşamında vazgeçilmez bir yere sahip olmuşlardır. İnsanoğlu doğayla giriştiği mücadelede madenlerden büyük ölçüde yararlanmış, madenleri kullanarak doğayı yönlendirebilmiş ve basan kazanabilmiştir.

İnsanların yaşamında büyük yere sahip olan madenlerin günümüzde oldukça değişik birimlerde, farklı kullanım alanları vardır. Dolayısıyla madenlere sahip olabilmek için toplumlarda kişilerarası, Dünyada da toplumlararası çatışmalar öteden beri süregelmektedir. Madenlere sahip olabilen İdsiler büyük bir ekonomik güce sahip olabildikleri gibi, stratejik madenlere sahip olan şirketler uluslararası pazarlama ve fiyat politikalarını istedikleri gibi düzenleyebilmekte ve bu alanda bir monopol oluşturabilmektedirler. Bu dev monopollerin, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin madencilik sektörü üzerinde doğrudan veya dolaylı, açık veya gizli baskı ve kontrollerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum tüm ülkelerde kamuoyunun madencilik sektörü ile ilgili yasal ve kurumsal düzenlemeler karşısında çok duyarlı olmasına neden olmaktadır.

Madenlerin yasal özellikleri ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık "Maden üzerindeki mülkiyet rejimi"nm de farklı olması sonucunu doğurmuştur. Nitekim günümüzde çeşitli ülkelerde madenler için uygulanan üç ayrı mülkiyet rejimi vardır. Bunlar; madenin bulunduğu arazi sahibinin aynı zamanda madenin de mülkiyetine sahip olduğu "mütemmim cüz" rejimi, madenler üzerindeki mülkiyet hakkının devlete ait olduğu "devlet hakimiyeti" rejimi ve madenin mülkiyet haklarının, madeni bulana ait olduğu "sahipsiz şeyler" rejimidir.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan yasal düzenlemelerde özen gösterilen temel özellik "devlet hakimiyeti" rejimine bağlı kalınmasıdır.

Cumhuriyet döneminde de devlet hakimiyeti rejimine bağlı kalındığını ve bu statünün Anayasal güvencele alınıldığını görüyoruz. Yeraltı kaynaklarımızın Anayasalarda ele alınışları oldukça yenidir.

1876 Tarihli Kainin* u Esasiye ve Doğal Kaynak* lanımız

1876 yılında padişah II. Âbdülhamit'in bir fermanıyla ilan edilen ve rumi tarihle "1293 Kanun-u Esasisi" diye anılan ilk Osmanlı Anayasası daha çok "Meclis-

Umumi*" adım taşıyan iki meclisli bir yasama organının kuruluş, atanma ve çalışma şeklini düzenlemektedir.

Sınırlı bir takım yenilikler getiren bir Anayasa'nm yeraltı kaynaklarından bahsetmesi beklenemezdi, 1876 tarihli Kanun-u Esasi'den önce madencilikle Ügli ilk yasal düzenleme 1848 yılında Zonguldak kömür yataklarını "Emlak-ı Şahane" arasına alan fermanla başlamıştır, 1858 yılında yayınlanan ilk "Arazi Kanunu" ile, bulunan madenlerden alınacak devlet payının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu düzenleme, 1862 tarihli "Maadin Nizamnamesi" ile madencilik sektörünün işleyişini düzenleyen "Maden mevzuatı"nın ilk kaynağını oluşturmuştur.

1872, 1887 ve 1906 da çıkarılan yeni "Nizamname"lerle arama, işletme, taşıma, devlet ve evkaf paylarının belirlenmesi gibi konular, değişen şartlara göre düzenlenmiştir. Yine bu düzenlemelerde dikkati çeken temel nitelik "devlet hakimiyeti" rejimine bağlı kalınmasıdır.

L 20 Ocak 1921 Tarihli JTeşkilat-ı Esasiye Kanunu ile 20 Nisan 1924 Tarihli Teşkilat*! Esasi* ve Kanunu ve Doğal Kaynaklarımız

Kurtuluş Savaşı başladığı zaman, belki de devletin ve saltanatın temelinden yıkılacağı ve yerine yepyeni bir Cumhuriyetin kurulacağı düşüncesini zihinleide uyandırmamak için Anayasa ya da "Kanun-i Esasi" deyi mi yerine "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" teriminin kullanılması uygun görülmüştür. Aynı isim J924 tarihli Anayasa içinde kullanılmıştır, "Teşkilat Esasiye Kanunu" ile daha çok devletin temel kuruluşu, örgütleniş ve işleyiş düzenlenmiştir.

20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, daha ziyade savaş koşulları yansıtan, meclisin yapısını ve çalışma koşullarını düzenleyen, idare, yüayet, kaza ve nahiye gibi düzenlemeleri açıklayan, biri geçici olmak üzere toplam 24 maddeden oluşan, Cumhuriyetin ilk yazılı Anayasası'dır. Tüm konular içermediği için, doğal kaynaklarla ilgili yazılı bir ibare de bulunmamaktadır (1).

Cumhuriyet'in ilanından sonra, yeni Türk devletinde uygulanan temel kuralları ayntılanıyla düzenleyen daha geniş kapsamlı Anayasa; 20 Nisan 1924'te kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur.

Cumhuriyet ilkesini temel olarak alan 1924 Anaya-

sası, 1921 tarihli Teşkilat Esasiye Kanunu'yla oluşturulan meclis üstünlüğü sistemiyle, parlamenter düzenin kuralları biraraya getirmeğe çalışmıştır,

192 İ Anayasalından daha fazla içerikli ve ayrıntılı düzenlemeler yapan 1024 Anayasası 105 maddeden oluşmuştur, Çeşitli konularda düzenlemeler yapmakla birlikte, yeraltı kaynakları ya da doğal servetlerle ilgili bir düzenleme getirmemiştir,

1924 Anayasa'sının uygulandığı dönem içinde, özellikle 1. ve 2. sanayi planlarında madencilğe büyük önem verilmiş ve belirlenen hedefler gerçekleştirilmiştir. Özellikle 1930-40 yılları arasında, doğal kaynaklarımızın aranması ve değerlendirilmesinde birer mihenk taşı olan, Sümerbank, Etibank ve MTA gibi çeşitli kuruluşlar oluşturulmuştur, Madenlerin arama ve işletmesini yeniden düzenleyen 6309 sayılı Maden Kanunu 1954 yılında yürürlüğe konulmuştur,

İL 1961 Anayasasındaki Doğal Kaynaklarımız

Doğal kaynaklarla ilgili bir Anayasal hüküm 1961 Anayasasında yer almıştır. Anayasa'nın "Tabii Servet Kaynaklarının Aranması ve İşletilmesi" kenar başlıklı 130, maddesi aynen şöyledir: (2).

130, Madde- "Tabii servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır, Bunların aranması ve işletilmesi hakla devlete aittir. Arama ve işletmenin devletin özel teşebbüsüyle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır,"

Kişî hak ve özgürlükleri alanında getirdiği yeni haklarla birlikte, çağdaş bir demokrasi yaratma yolundaki düzenlemeler, 1961 Anayasası'nın Özünü oluşturmaktadır, Yeraltı kaynaklarının devletin "hüküm ve tasarrufu" altına alınması ve bunun bir hüküm olarak Anayasa'da yer alması ilk kez 1961 Anayasası ile mümkün olmuştur, 1961 Anayasası'nın doğal kaynaklarla ilgili 130, maddesinin gerekçesinde "Bu madde bugünkü durumun teyidinden ibarettir" demekle, tabii servet ve kaynakların eskiden beri devletin öncülüğünde arandığı ve işletildiğini açık bir şekilde vurgulamıştır,

1961 Anayasa taslağı hazırlanırken. Cumhuriyet dönemi boyunca devam eden kamu sektörü-özel sektör tartışması tüm çıplaklığıyla devam etmiştir, Tabii servet ve kaynakların "devletin hüküm ve tasarrufu altına" alınarak, bunların aranması ve işletilmesinde kamuya öncelik verilmesini savunanlarla, tabii servet ve kaynakların sahipsiz şeyler olduğunu, özellikle yeraltı servetlerini bulanların, onları işletmesi gerektiğini, bu konuda devlete bir öncelik verilemeyeceğini, hatta özel sektörün, kamu sektöründen önce gelmesi gerektiğini savunanlar arasındaki uzun tartışmalar Anayasa tasarılarının hazırlığı sırasında da devam etmiştir,

Bu tartışmalar tutanaklarda izlemekte konumuz açısından yarar vardır (3),

Temsilciler Meclisi birinci görüşmede ele aldığı Anayasa tasarılarının "tabii servetlerin aranması ve işletilmesi" kenar başlıklı 130, maddesinin görüşmelerinde Komisyon Sözcüsü Turan Güneş, tasan hakkında bilgi sunmuştur. Tutanaklardan tartışmaların görelimi.

"BAŞKAN — Söz Komisyonundur efendim.

KOMİSYON SÖZCÜSÜ TURAN GÜNEŞ - Muhterem arkadaşlarım, bu madde bugünkü durumun muhafaza edilmesi için yazılmıştır. "Tabii servet kaynakları", aranması ve işletilmesi devlete aittir,

Bu gibi arama ve işletmelerin özel teşebbüsle birleşmek suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması kanunun açık iznine bağlıdır. "Tabii servetler, bu arada yeraltı suları da devletin tasarrufuna bırakılmıştır. Araştırma esas tabiriyle devlete verilmiştir. Bunu tabii bulduk. Bütün tabii servet kaynaklarının işletilmesi devletin iznine bağlıdır... Devletin malî kelimelerini doğru bulmadık. Devletin malî haline gelebilmesi için başka usullere ihtiyaç var. Bu tasarruf burada arama ve işletilme ile ifade edilmiş zannediyorum. Mevcut Maden Kanunu'nda da arama ve işletme gene devletin müsaadesine tabi bulunmaktadır.

Nitekim bu gibi işletmeler, aramalar, Maden Kanunu'ndaki arama, devlet tarafından ve özel teşebbüsle birlikte yapılacağı gibi, kanunda açıkça gösterilmişse özel teşebbüste yapılabilir, diyor. Binaenaleyh, yeraltı tabii servet kaynakları mülkiyet rejimine bir değişiklik getirmediğimiz kanaatindeyiz,

BAŞKAN — Buyrun Sayın ÖZTÜRK,

3EYFİ ÖZTÜRK — "....., flncinci fıkrada özel teşebbüs sınırlayıcı mahiyette bir ruh haletini fıfafa içinde görüyorum ve maddeyi latif görmüyorum. Bu itibarla biraz umumiyet taşıyan, servet ve kaynakların aranması, işletilmesi özel kanuna bırakılsın. Anayasa hükümleri böyle olmalıdır, nötr bir Anayasa çıkanyorsak. Aksi halde iktidara gelecek partilerin iktisadi doktrinlerini bir serbesti içinde tatbika koymaları imkanı kalmaz, Çünkü, maddi servetlerin, kaynakların aranması ve işletilmesini mutlak surette devlete bırakmıştır. Bu arama ve işletme hakları mutlak surette devletin değildir. Bu itibarla bir takrir veriyorum. Bu hem medeni kanunun metnine, hem de istanbul tasarılarındaki umumi hükümlere, hem de maden kanunlarına uygundur. Bu madde bu şekilde değiştirilirse iyi olacaktır,

BAŞKAN— Mehmet Salim HAFİRDAGLI,

MEHMET SALIM HAZERDAGLI — Muhterem arkadaşlar; servet kaynakları tabirine sular da dahil edilirse iyi olmaz,

Hayatın % 99,5 unu teşkil eden suların devlet tarafından işletilmesi, fert haklarına mühim bir müdahale olur. Bir kimsenin evinin içindeki bir kuyuya dahi devlet kaşır. Su gibi tabii bir hakkın servet kaynağı şeklinde telakki edilmesi doğru değildir, Servet kaynaklarının suların dahil edilmemesi için söz aldım,"

BAŞKAN — Cemil Sait BARLAS.

CEMİL SAİT BARLAS — ".....Binaenaleyh tabii servet devletindir dediğimiz zaman, yerli olsun, yabancı olsun sermaye kaçır, 20'nci yılın doktrinine uymaz, Bu hususta arkadaşlarımızın münakaşasını fuzuli buluyorum, Bir arkadaşımız dedi ki, devletin malî olmaz. Osmanlı İmparatorluğu zamanında, biliyorsunuz, pek çok şeyler vakıf idi, 3 sene işletilmeyen arazi devletindi. Müsade buyurunda biraz memleketin yüksek menfaati ile, geri kalmış bir memleketin kalkınmasını icabettiren hükümler arasında bu gibi hususlarda özel teşebbüs yanında devlet teşebbüsünü de koyalımKralım hakkım krala, devletin hakkını devlete verelim, Devlet-

ten bu hakkı almıyalım arkadaşlar.

Tutanakların buraya kadar olan kısmından da anlaşılacağı gibi, 1961 Anayasa tasarısındaki görüşmelerde 130, maddenin değiştirilmesi için yoğun çabalar sarfedilmiştir. Özel sektörden yana değişiklikler yapılmasını isteyen konuşmacılar, buna gerekçe olarak "İstanbul tasarısındaki 158, maddeyi", "yürürlükte olan maden kanununa Anayasa'nın aykırı bir düzenleme getirmemesi gerektiğini" (I) ve "Bu madde bu şekilde değiştirilirse iyi olacaktır kanaatlerini" ileri sürmüşlerdir»

Bu görüşmelerde, getirilen Anayasa maddesinin değiştirilmesi için öneriler de verilmiştir. Bu önerilerden, tabii servet kaynaklarının devletin hüküm ve tasarrufu altında olmasıyla birlikte, arama ve işletmenin öncelik sırasına göre "hususî teşebbüs eliyle, devlet eliyle," olmasını isteyen değişiklik önergesi dikkat çekicidir»

Önerge aynen şöyledir:

Yüksek Başkanlığa

130, maddenin aşağıdaki şekilde değiştirilmesini teklif ederiz.

Ziya Müezzinoğlu Feyyaz Koksall
Adnan Baser

Madde 130- Tabii Servet kaynakları devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi özel kanuna göre hususî teşebbüs eliyle, devlet eliyle veya devlet ile hususî teşebbüsün iştiraki ile yapılır.

Yapılan görüşmeler sonunda bu değişiklik önergesi red edilmiştir,

Temsilciler Meclisi'ndeki ikinci görüşmede yine Anayasa tasarısının 130» maddesi üzerine değişiklik önerileri verilmiş, yapılan tartışmalardan sonra» komisyon önerdiği maddeyi geri çekmiş, değişiklik önerilerini de dikkate alarak, 1961 Anayasasının "tabii servet kaynaklarının aranması ve işletilmesi" kenar başlıklı 130, maddesini hazırlamış, bu madde temsilciler meclisinde ve Millî Birlik Komitesi'nde görüşmesiz ve oybirliğiyle kabul edilmiştir,

1982 Anayasası ve Doğal Kaynaklarımız

Tabii Servetler ve kaynaklarla ilgili Anayasal hüküm, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, 1982 Anayasası'nda da yer almıştır,

1982 Anayasası'nın "Tabii Servetlerin ve Kaynakların aranması ve işletilmesi" kenar başlıklı 168, maddesi aynen şöyledir:

"Madde 168.- Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır, Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için gerçek ve tüzel kişilere devredebilir, Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılacağı kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartları ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda göster-

ilir" (4),

Yeraltı kaynaklarına sahip olma mücadelesi, 1982 Anayasa tasarısının görüşülmesi sırasında yine devam etmiştir,

12 Eylül'den sonra oluşturulan Danışma Meclisinde 1982 Anayasa tasarısının doğal kaynaklarla ilgili maddesi görüşülürken, özellikle "yeraltı kaynaklarına sahip olma mücadelesi" sürmüş ve bu tartışmalar tutanaklara yansımıştır,

Seçimle değil, atama ile oluşturulan ve üyelerinin büyük bir kısmı özel sektörden yana tavır alan 1982 Anayasa Komisyonunun getirdiği doğal kaynaklarla ilgili ilk metin aşağıdaki gibidir.

Tabii Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi

Madde 161.- Tabii servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması devlet ve özel teşebbüs tarafından yapılır; aramada devletin öncelik hakkı vardır. Özel teşebbüsün arama şartları kanunla düzenlenir, kanun bu aramayı teşvik eder.

Bir alan için verilen arama hakkı, iki yıl sonunda kendiliğinden düşer. Petrol arama süresi ve şartları, kanunla düzenlenir,

Tabii servetlerin ve kaynakların işletilmesinde de öncelik devlete aittir. Özel teşebbüslerin aramaları sonunda buldukları kaynakları işletme hakları saklıdır.

İşletmeye hazır tabii servetlerin ve kaynakların iki yıl içinde devletçe işletilmemesi halinde öncelik hakkı, özel teşebbüsce işletilmemesi halinde işletme hakkı düşer.

Özel teşebbüslerin, tabii servetleri ve kaynakları işletebilmek için uymaları gereken şartları ile kaynakların, millî ekonomik hedefler doğrultusunda israf edilmeden işletilmesiyle ilgili denetim esasları ve müeyyideleri, kanunla düzenlenir.

Devlet, özel teşebbüsle ortak olarak arama ve işletme tesisleri de kurabilir (5).

Taslakla getirilen madde dikkatle incelenirse görülecektir ki; asıl amaç devletin önceliğine son verip, tüm halkın ortak malı olması gereken, yeraltı servetlerini özel sektöre tamamen açmaktır.

Her ne kadar taslak maddenin ilk fıkrasında "tabii servet ve kaynakları, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır" ibaresi yer alıyorsa da, daha sonraki fıkralarda bu hak adeta işlemez duruma getirilmiştir. Zira 1961 Anayasası'nda yer alan "Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir" ibaresine 1982 Anayasa taslağında yer verilmemiştir,

1961 Anayasası'ndaki doğal kaynaklarla ilgili 130. madde, özel teşebbüsün arama ve işletmesini "kanunun açık iznine" bağladığı halde, 1982 Anayasa tasana, özel girişimin arama ve işletme yetkisini bir "hak" olarak nitelendirmek istemiştir.

1982 Anayasa taslağında, her ne kadar doğal kaynaklarda devletin aramada öncelik hakkı varsa da bu "iki yıl" gibi kısa bir süre ile sınırlandırdırmıştır»

1961 Anayasası özel girişimin arama ve işletmesini

"kanunun açık iznine" bağladığı için; özel girişimin doğal servetler ve kaynakları arama ve işletme yetkisi, hep bir "idari izin" sonunda mümkün olabilmıştır. Zira, ülkemizde Osmanlılardan bu yana özel ve tüzel kişilerin doğal servetler ve kaynaklarla ilgili arama ve işletme yapabilmeleri bir "ruhsat" ya da "izin" almaları sonunda mümkün olabilmıştır. Örneğin, Dilaver Paşa Nizamnamesi olarak bilinen 1867 tarihli Ereğli Kömür Madeni Hümayunu Nizamnamesinde "ruhsat tezkeresi" terimi kullanılmıştır. Aynı terim 1879 tarihli Madin Nizamnamesinde de benimsenmiştir,

1982 Anayasa tasansı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana süregelen bu uygulamaya son vererek, özel girişimin doğal servetler ve kaynakları arama ve işletmesini bir "hak" olarak düzenlemek istemiştir,

Getirilen taslağın 3. fıkrasında "bir alan için verilen arama hakkı, iki yıl sonunda kendiliğinden düşer" demek suretiyle, madencilik gerçeklerine tamamen aykırı bir düzenleme getirilmek istenmiştir. Zira, bazı madenler vardır *M*, bunlar gömülü yataklar halinde bulunurlar ve yüzeyde mostralarına rastlanamaz (bor, trona, sodyum sülfat ,, vs.) Bu tür madenlerin açığa çıkartılması için jeokimyasal metotların uygulanması gerekir. Bu da oldukça geniş bir zaman diliminde mümkündür, Maden aramacılığının iklimin elverişli olduğu yaz sezonunda yoğunlaştığı dikkate alınır, iki yıl gibi bir sürenin yetmeyeceği gözler önündedir, Bu da madencilik çalışmalarının adeta kösteklenmesi sonucunu doğuracaktır, Jeokimyasal arama metotları gerektiren altın, bakır ... vs. gibi metalik madenlerin iki sezonda tespit edilmesi adeta imkansızdır. Bu da hazırlanan taslağın ilgili kuruluş ve meslek odalarının görüşlerinden ne kadar uzak olduğunun bir göstergesidir, Bu taslakla getirilmek istenen hukuki çerçeveye ile teknik ve bilimsel gerçekler tamamen birbirleriyle çelişmektedir,

Yine getirilen taslak maddenin 4. fıkrasında "özel girişimlerin aramaları sonunda buldukları kaynakları işletme hakları saklıdır" şeklinde bir uygulama getirilmek istenmiştir ki, bu taslak maddenin birinci fıkrasıyla tamamen çelişmektedir, Zira "devletin hüküm ve tasarrufu altında" olan madenlerin özel sektör tarafından bulunması halinde, bunların "işletme hakları saklı" kalacaktır ki, bu durumda özel sektör tarafından bulunduğu iddia edilen tüm maden ya da diğer doğal kaynakların sahaları arama ve işletmeye kapalı hale gelecektir. Bu da, özel sektör tarafından zaten yeterli ve verimli bir şekilde işletilmeyen alanların yurt ekonomisine kazandırılmaması ve bu sahaların ağırlıkta kalması sonucunu doğuracaktır.

Gerek Danışma Meclisi'nde gerekse kamuoyunda, getirilen taslağın en çok eleştirilen ve şimşekleri çeken kısmı maddenin 5. fıkrasıdır. Söz konusu fıkrada "işletmeye hazır tabii servetlerin ve kaynakların iki yıl içinde devletçe işletilmemesi halinde öncelik hakkı özel teşebbüsçe işletilmemesi halinde işletme hakları düşer" şeklindeki ibaresiyle, madencilik gerçeklerine tamamen aykırı, devlet önceliğini ortadan kaldıran, Anayasal bir hüküm getirilmek istenmiştir,

Dünyada arz-talep dengesini dikkate almayan, ekonomik gerçeklere aykırı olan bu düzenleme, devletin ya da özel teşebbüsün elindeki tüm sahaları aynı anda işletmeye açmaya zorlamaktadır. Hem de "iki yıl"

gibi çok kısa bir zaman süreci içinde, Ayrıca, madencilik sektörünün sermaye-yoğun, teknoloji-yoğun bir sektör olduğu dikkate alınır, iki yıl içinde işletmenin alt yapısının oluşturulamayacağı da a) rı bir gerçektir. Eğer taslak bu haliyle Anayasa hükmü haline gelseydi, devletin elinde bulunan tüm sahaları, ekonomikliğini göz önüne almadan işletmeye açması gerekecekti ki, bu da pratikte mümkün olmadığına göre, devlet sahaları üzerindeki öncelik hakkını yitirmiş olacaktır.

Bu da ister istemez, 2172 sayılı yasayla devletin elindeki sahaların, tekrar eski sahiplerine verilmesini sağlamak için yapılan bir düzenleme düşüncesini zihinlerde uyandırmaktadır. Bu öneri Cumhuriyet dönemi boyunca devam eden kamu-özel sektör kavgasının yeni ve ilginç bir halkasını oluşturmaktadır.

Anayasa taslağında, adı geçen maddede, devlet ve özel sektör altı defa zikredilmek suretiyle, devletin öncelik hakkı kaldırılarak, kamu sektörü-özel sektör eşitliği sağlanmak istenmiştir.

1982 Anayasa tasarısı Danışma Meclisinde görüşülürken, "Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi kenar başlıklı maddenin değiştirilmesi için yoğun bir çaba sarfedilmiş, bunun için üyelerce ayrı ayrı beş değişiklik önergesi hazırlanıp, başkanlığa sunulmuştur.

Yapılan tartışmalar Danışma Meclisi tutanaklarından izlemekte yarar vardır:

BAŞKAN — Buyurun, Sayın Fırat,

AYHAN FIRAT — Sayın Başkan, saygıdeğer arkadaşlarımız;

Söz almamın nedeni yeni Anayasa Tasarısında 161 inci maddenin 1961 Anayasası'ndaki madenlerle ilgili maddenin taban tabana zıddı olması ve özel kişi veya özel-tüzel kişilerin hak ve menfaatlerini devletin hak ve menfaatleri ile eşit, hatta daha üstün tutulmuş olduğunu gördüm. Bu nedenle arkadaşlarımızla bu önergeyi takdim etmiş bulunuyorum.

Bugün bütün dünyada esas olan görüş yeraltı servetlerinin devletin malı olduğu görüşüdür. Ülkemizin en mühim maden kaynakları volfram, uranyum, madenkömürü, bor, linyit, petrol ve demirdir. Getirilen maddede, stratejik ehemmiyeti olan madenler için dahi bir ayırım yapılmamıştır. Stratejik olmadığı intibai hasıl olan madenlerimizden, vaktin kısalığı dolayısıyla sadece linyit ve borun durumunu arz etmek istiyorum.

Yapılan istatistikler göstermiştir ki 2000 yılında dünya petrol rezervlerinin % 87'si dünya gaz rezervlerinin de % 78 i bitecektir. Bütün ülkeler kendilerine yeni bir enerji kaynağı aramaktadırlar ve bulunan kaynak linyitli maden kömürüdür. İşte bu nedenle Almanya linyitlerinin % 70 ini, İtalya büyük sahalarının hepsini, İngiltere seneler önce tümünü. Hindistan'da 1970 de tümünü devletleştirmiştir,

Türkiye'de özel sektör ve devlet müşterek, halen faaliyet halindedir. Devletin 1980 de 32 işletmesi vardır. Özel sektörün de 141 işletmesi vardır. Devlet. 1980 de 15.6 milyon ton kömür üretmiştir, özel sektör 1.4 milyon ton kömür üretmiştir. Buradan da görülüyor ki devletin işletmeleri "Havza işletmeciliği" vafii büyük işletmeciliktir: rezervin % 70-75 ini yeryüzüne çıkar-

mavi hedefler,

Enerji probleminin halli için Devletin 10 senedir ülkemizde yapmakta olduğu yatırımlar; Soma, Yatağan, Çayırhan, Elbistan'dır, Halen Elbistan'da bir kilogram bile kömür çıkarılmamıştır; ama önümüzdeki sene oraya yapılacak dev santralin (A) ünitesi faaliyete geçtiği zaman, bir yılda 20 milyon ton, 1990 yılında 4 ünitesi de faaliyete geçtiği zaman yılda 80 milyon ton kömür üretecektir. BjrMzimmaddeyi böyle kabul edersek bu madenler, 2 senedir işletilmediği kabul edildiğLvarsayımıyla, özel sektörün eline geçecektir^Yani Devletin, ülkenin enerji şalterinJ3zel sektöre teslim edeceksiniz: vüzmilvarlar harcayarak^aptığınız yatırımların ilerisini düşünmeden.

Muhterem arkadaşlarım;

Bu arada bordan da bir miktar bahsetmek istiyorum. Bütün kaynaklar resmidir. Bu da Sayın Devlet Bakşam-mıza 1981 yılında Bandırma Boraks Fabrikasında verilen bir toplantıda dağıtılan kitaptan alınmıştır "Dünyadaki bor rezervlerinin miktan 1,5 milyar tondur," Şura^daki bu yazıdan bir pasaj okumak istiyoru: "Görölmektedir ki. Tanrının ülkemize cömertlikle bahşettiği bor minerallerinden en yüksek düzeyde yararlanabilmek için tek el ve kararlı bir satış politikası şart olmaktadır,"

Muhterem arkadaşlarım;

Allah ülkemize bunun % 67 sini vermiştir. Amerika Birleşik Devletlerindeki rezerv % 22.5 dur, Rusya'nın rezervi % 9,5 dir, gerisinde % 3 olarak diğer ülkelere dağılmıştır.

Dünyada Rusya piyasaya çıkmamaktadır, Amerika, Amerika Kıtasını almıştır; zaten rezervi bizimkinin üçte biri oranındadır, Avrupa'nın senelik ihtiyacı da 870 bin tondur bugün. Her sene % 5 oranında artmaktadır. İşte Avrupa, iki senedir Türkiye'nin satış sahası içine girmiştir,

Üretilen bor ve bor tuzlan nerede kullanılır? Cam ve seramik sanayiinde % 50 oranında, sabun ve deterjan sanayiinde % 10'u, tarımda % 6'sı, emayede % 5İ, metalujide % 2'si ve diğer 62 sanayi kolunda da % 27'si kullanılır arkadaşlar, Çot geniş bir kullanma sahası vardır,

Muhterem arkadaşlarım;

Simde ben arz ediyorum, aynen o dokümandan okuyorum: "1976 yılında ülkenin tüm maden ihracatı, 1980 yılına kadar ülkemizin en yüksek maden ihracatıdır, o da, 61 milyon dolardır. Bunun 24 milyon dolar bordanır." Yani % 40 ı. Şimdi bakınız arkadaşlarım, 1980 yılında ne hale geliyor? Satışı Devlet alıyor, üretimi Devlet yapıyor, 156 milyon dolara fırlıyor, Türkiye'nin maden ihracatı. Yani, 2.5 katma çıkıyor. Bunda, bordan aldığımız da 116 milyon dolara fırlıyor. Yani, ülkenin tüm ihracatının iki katını yalnız bordan almaya başlıyoruz. 1981 de bu 200 milyona tırmanıyor, Ton fiyatlarını da söyleyeyim, belki böyle iddia ederler: 1976 da ton fiyatı 67 dolar iken, 1980 de 165 dolar, bugün 250 dolardır.

Muhterem arkadaşlanm;

Gene Etibankın raporundan ufak bir pasaj okuyarak sözlerimi bağlamak istiyorum : "Bor tuzlan üretiminde büyük bir darboğazla karşılaşılması söz konusu değil-

dir, Üretim ve pazarlamanın tek elde toplanmasıyla bor tuzlan ve bileşikleri dışsatım fiyatları artmaya başlamıştır, 1980 yılında, 1979 da elde edilenin % 104 oranında daha fazlasıyla 116 milyon dolar temin edilmiştir;'

Muhterem arkadaşlarım;

Güçlü devlet, hazinesi güçlü olan devlettir, Çok istiham ediyorum, amme menfaatleri mevzubahis olduğu yerlerde, bu Meclisin tek el, tek karar olacağına yüzde-yüz eminim, Hepinizi saygı ile selamlıyorum. (Alkışlar),

BAŞKAN — Teşekkür ederim Sayın Fırat.

Buyrun Sayın Sanoğlu,

PAŞA SARIOGLU — Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım.

Tasarının beşinci fıkrasında "işletmeye hazır tabi servetlerin ve kaynakların iki yıl içinde devletçe işletilmemesi halinde öncelik hakkı özel teşebbüse geçer," deninftedir. Bunun insafla, kamu yararıyla bağdaşır hiçbir tarafı yoktur. Düşününüz, devletin elinde bor sahalarından yalnız ikisindengereken bütün ihracat ihtiyacı karşılanıyorsa vejiijiteiLsahalar bu sebepleJşletilmiyorsa» bu takdirde bu sahalar öze^gahıslann eline geçmiş olacaktır veya devlet birinin iş sahasında vatınm yapıyor ve tam işletmeye açacağı zaman iki yıl doluvorsa, durumlyİDS^ayındır,

Bunu kabul etmek mümkün değildir, Bu 45 milyon hakkını birkaç kişiye venne^jiemektir; peşkes çekmek demektir. Bunu milletimiz kabul etmez, kimse kabul etmez ve kimse de savunamaz bunu,

Bugün ülkemizde yerüstünde ormanlar, akarsular, göller neyse, yeraltında^ maden servetleri de ayındır; yani devletindir. Devlet ister bunları işletir, ister işlettirir, ister özel sektörle ortak işletir, işletme karar, Buna bir diyeceğimiz yoktur.

Şimdi benimjLanlamadığım ve bu Anayasa Tasansı-najää yansıtilan ve devamıLSurfitte^kavgası sürdürülen durum şudur: 2172 sayılı Yasa ile Devletin elinejpigen bor mineralleri, birikişim linyitler, bir kısım demir ocakları ve asfaltiüer tekrar^eskLjahiplerine verilsin* denmektedir.

Değerli arkadaşlarım;

Şimdi bir an için bunları bir kenara bırakarak diğer madenlerin durumuna kısaca bakalım:

Değerli arkadaşlarım;

Bu en son resmi istatistikten aldığım bir cetveldir. Diğer madenlerin durumunu göstermesi bakımından kısaca bazı rakamlar vereceğim buradan. Aslında geriye kalan, saydığım bu madenlerin dışındakiler kimlerin elindedir, şimdi burada rakamlarla görmüş olacağız:

Cevher:

Çinko: (1978 istatistiğidir bu) Devlette yok, özel sektörde 12 işletme. Üretim 43 bin ton (yuvarlak geçiyorum).

Demir: Devlette 16, özel sektörde 8 işletme. Devlette 2 milyon 300 bin ton üretim, özel sektörde 214 bin ton üretim,

Mangenez: Devlette yok, özel sektörde 5 adet. Üre-

tim 41 634 ton.

Krom: Devlette 11, özel sektörde 72, devlette üretim 20 628, özel sektörde 344 513 ton,

Kurşun: Devlette yok, özel sektörde 7. Üretim özel sektörde 6 893 ton,

Amyant: Devlette 1, özel sektörde 8, Devlette üretim 82 bin, özel sektörde 45 241..

Bor: Devlette 12, üretim 1 333 563,

Lüle taşı: Devlette yok, özel sektörde 5 adet, üretim 125 ton.

Prit: Devlette 1 adet, 72 272, ton.

Sodyum sülfat: Devlette yok, özel sektörde 11 işletme, Üretim 62 335,

BAŞKAN — Sayın Sanoğlu, süreniz dolmuştur efendim,

PAŞA SARIOĞLU — Sayın Başkanım, müsaade ederseniz bu konu çok önemli, arkadaşlarımdan istirham ediyorum, konuyu açıklayalım. Çünkü bu çok önemli bir maddedir.

BAŞKAN — Efendim, 1 dakika daha ilave edelim, lütfen,

PAŞA SAMIOĞLU — Arkadaşlarım;

Şimdi burada kesiyorum zamanımızın kısıtlı olması sebebiyle; fakat buradan da görüldüğü gibi, evvela bu 2172 sayılı Yasa ile madde metnine alınan madenlerin zaten büyük bir bölüm (eğer bu cetveli okumama müsaade edilseydi orada görecektiniz) özel kesimin elindedir. Buna bir itirazımız yoktur; hukuk devletinde kimsenin hukuki olan şeylere itirazı bahis mevzu değildir.

Şimdi Anayasa Tasarısının 1 inci maddesinde "Sosyal hukuk devleti" dediğimiz devlet, yukarıda birkaç kalemde saydığım madenleri süs için değil (başta söylediğim 5 kalem maden) kendisinin kamuya karşı yüklenmiş bir takım görev ve yükümlülükleri yerine getirmek için bizzat eline almak ve işletmek durumunda kalmıştır. Bor fazlarının satışından 1980 yılında 123 milyon dolar temin edilmiştir.

Değerli arkadaşlarım;

Şimdi soruyorum: bu 123 milyon doları (8 milyar) 4 kişi mi paylaşsın, 45 milyon kişi mi paylaşsın? Kavga buradadır, bunun anlamım bilelim,

Şimdi diyorlar ki, "Efendim, bor tuzlan eski sahiplerine geri verilsin, geri verilmezse ortak işletelim.." Biz de gittik Maden Komisyonuna sorduk: Devletin işletmede, j/ani üretimde, pazarlamada ve fivatta bir tikanıklık bir jilaardık var mıdır, diye. "Hayır" dediler. Şimdi böyle "havır" olunca, 45 milyona mal olması lazım, gelen 8 milyar 4 kişi Henasıl bölüşebiliriz? Bunun esprisinde yatan. "Öz sene sonra verin başkasına" demek, 45 milyonun hakkını 4 kişi ile bölüşmek demektir.

Şimdi, bir de rezerv konusuna geliyorum. Bu 55 sahada (dikkat edelim) 9 sahada daha önce bildirilen rezerv 8 milyar tondu, devletin eline geçtikten sonra yapılan rezerv araştırmaları bunun 220 milyar ton olduğunu göstermiştir. Bu rakamlar Devletin arşivlerinden alınmıştır. Ayrıca devlet bu sahada sadece 2 ocakta 2 milyar yatırım yapmıştır, Biraz evvel arkadaşımın da

bahsettiği gibi, demek ki, % 66 sim elinde tutan devlet bundan sonra dünya ihtiyacını karşılayacak bütün imkanları hazırlamıştır, yatırımını yapmıştır. Artık buna "başkası ile ortak olalım" denmesinin bir anlamı yoktur.

BAŞKAN — Sayın Sanoğlu lütfen toplayınız efendim,

PAŞA SARIOĞLU — Evet Sayın Başkanım, toparlıyorum,

Türkiye'de biliyorsunuz moda oldu; Devlet işletmesi kârlı mıdır, onu özel teşebbüse verelim,, Bir defa şunu katiyetle hemen söyleyeyim, sureti katiyede özel teşebbüsün karşısında değilim, olamam; çünkü böyle hukuk devletinde özel teşebbüs ile devletin yan yana olmasından daha tabii bir şey olamaz; ama amme menfaati, kamu menfaati de her şeyin önünde gelir, bunu da savunurum, Şimdi, "Kâr edince bi^e verain, zarar edince devlet alsın,," Çinkur öyledir. Karadeniz Bakırları öyledir, Asil Çelik öyledir. Gazetelerde okuyorsunuz daha 150 işletme de kuyruktadır; "Devlet bize yardım etsin,," Arkadaşlarımdan rica ediyorum, bunun bir yerde iki şekilde yorumlanması mümkün değildir. Serbest ekonomi pazarının kuralları vardır, bunun kuralları içerisinde işletmelerin kârları da, zararları da kabul etmesi lazımdır, bunu Atatürk söylemiştir.

Değerli Arkadaşlarım;

Çok kısa linyite de değinerek hemen konuşmamı bitirmek istiyorum.

Linyitlere gelince: Biliyorsunuz linyit sahaları aslında 622 adettir, Devlet bunlardan sadece 97 adet linyit sahası, 17 adet de asfaltit sahası almak durumunda kalmıştır, Biliyorsunuz bunları almasının gayesi de termik santrallerin yapımı idi. Bu rezervlerin kapasitesi olarak devlete buralardan bildirilen rakam şudur. "Bizim elimizdeki bu sahalarda 170 milyon ton linyit vardır," denmiştir. Devletin buraya girmesinden sonra yaptığı araştırma ve sondajlarda burada 170 milyon ton değil, 1 milyar 50 milyon ton kömürün olduğu tesbit edilmiştir. Şimdi, bunun kamu yaran ile bağdaşır bir tarafı yoktur. Çünkü, rezervi altta tuttuğunuz zaman devletin bu santralleri yapması, yatırım yapması mümkün değildir.

Danışma Meclisi üyesi Sayın Paşa Sanoğlu linyit konusunda aynnüh açıklamalar yaptıktan sonra oturum kapatılmıştır.

Öğleden sonraki ikinci oturumda Anayasa taslağının 161. maddesinin lehinde konuşan üyelere kulak verelim,

BAŞKAN — Buyurun Sayın Doğan Gürbüz.

DOĞAN GÜRBÜZ — Sayın Başkanım, Danışma Meclisi'nin değerli üyeleri.

Şimdi biz divoruz ki. "Havır. özel sektöre ver vermeyelim" Niye? Üretim artmasın.. Üretim artmazsa ne olacak?.. Bunun sonucunu çok iyi bilmemiz lazımdır. Dün petrol konusunda da aynı laflar edilmiştir j/e Türkiye bugün bütün ürettiğini: tanm alanında, sanayijalamında bütün ürettiğini satıyor: ama gerive ne alıyor?. Yalnız petrolüne para ödevebiliyor. Mesela bu noktaya gelmiştir* dikkatinizi bu yöne doğru çekmek istiyorum ve Burada özellikle rakamlar biraz j>öyle çarpıtılıyor gibime geldibeni.

Türkiye. 2172 sayılı Kanunda devletleştirmeyi yasamış bir ülke. Bundan ne eibi zararlar gördüğümüzü düşünmüştük. Demir madenlerinin tümünü, hepsini devletleştirdik. Ne oldu?. Demir cevheri üretimi düştü. 1978 den sonra, 2172 sayılı Kanunla gıktıktan sonra, demir üretimi düştü. Ne yaptık?. Dışarıdan demir cevheri almak mecburiyetinde kaldık, tvi mi ettik?.. Karar sizini

Arkasından kömür.. Memleketin daha dün enerjısiz kaldı. Yılların unutmayalım. Ağır devletçiliğe gittiğimiz takdirde, o zaman üretimi ve üretimin vasıtalarının tümünü devlet vermek mecburiyetindeyiz. Q rejimin de ne öği mi aldığımızı hepimiz çok iyi biliyoruz.

Çok dikkatli olmamız gereken bir konu. Onun için verilen bu iki önerenin de karşısında değilim,

Saygı ile sunarım,

BAŞKAN — Teşekkür ederim Sayın Gürbüz, Sayın Gürel, buyurun efendim, aleyhte,

HALİL ERDOĞAN GÜREL — Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım;

Bu meseleyi Türkiye'mizin genel menfaatleri yönünden ele almak mecburiyetindeyiz, Türkiye'mizde sermaye potansiyeli lattır. Devletimiz, her konuya eğilecek mali takatta değildir, O halde, eldeki kıt kaynakları nereye teksif etmelidir? Elektrik, yol, su vs, gibi altyapı tesislerine teksif etmek mecburiyetindeyiz, Buna rağmen, altyapıda iç ve dış kaynak sıkıntısı çekilmektedir. O halde, aklın ve mantığın yolu, özel sektörü dışarı atmak değil, onu devreye sokmaktır, Meseleye bu yönden bakmak lazımdır.

İnsanımızın teşebbüs kabiliyetinden* zekasından, cevvaliyetinden istifade etmemek, akıl yolu değildir, Yattınmı^Jgin büyük sermayelere ihtiyacı vardır» Pek tabii, herkes sermaye bulamaz: ama^bulabileni varsa, ondan da istifade etmek mecburiyetindeyiz.

Vatandaşın dağ tepe dolaşp^bulduğunu elinden aldmıJcorlflMniL silmek, devletin güven duygusunu sarsılama,artırmak bizim vazifemizdir,

1954 yılına kadar mevzuat, JDevleLjfeJazL kesim arasında devlete öncelikJygrejbi^bigimde ve eşitsizlik pffinsipJerinf^dayanan yöndiLgalışmaktaydı. Bu sebeple, madencilikimiz kalkınmamışür, 6309 Sayılı Kanun ile bu eşitlik kısmen sağlanmış fakatJburada da devlet yine evvelki denetim ve kontrol vazifesini yapmadığı için sonuç alınamamıştır,

Sayın Devlet Başkanımızın 16 Ocak 1981 Adana konuşmasından bir pasaii okuyarak sözlerime son veriyorum.

"Sevgili vatandaşlarım, yeraltı zenginliklerimiz işletirsek, tarıma ve hayvancılığa önem verirsek, turizmi işletirsek^o zaman işte zengin ülkeler arasına katılabiliriz. Onun için« bu işleme büyük önem veriyorduk, Sizden beklediğimiz bu mücadelede bize yardımcı olmanızdır,"

Nasıl yardımcı olabiliriz, herşeyi devlete bıratarsak? Sayın Devlet Başkanımızın bizden istediği yardımın mahiyetini sizler çok daha iyi takdir edersiniz. Arz ederim.

Danışma Meclisinde yapılan konuşmalar gerek içerik bakımından, gerekse sike açısından o günlerin at-

mosferini ve "nasıl bir Anayasa" hazırlandığının en iyi göstergelerindendir,

Bu tartışmalar sırasında, taslağın karşısında olan üyeler, "Devlet bu madde ile adeta kendi evinde İdracı, misafir durumuna düşürülmüştür" diyerek , devletin elindeki sahalarından yalnızca birkaçını işletmesiyle, iç tüketim ve ihracat gereksinimini karşılayabildiği halde, diğerlerini işletmediği için, bunların özel sektöre geçeceğini, bunun "insafla, kamu yararıyla bağdaşır" bir yarınlının olmadığını vurgulamışlardır. Aynı şekilde devlete getirilmek istenen "iki yıl sonunda işletmediği maden için öncelik hakkının kalkması" yaptırımının, özel sektör için "devreder" şeklinde karşı bir yaptırımda dengelemediğini ileri sürerek devletin mağdur edildiğini belirtmişlerdir.

Getirilmek istenen Anayasa maddesini destekleyen üyeler ise, 1954 yuma tadar yürürlükte olan mevzuata devlete öncelik tanıdığını, 1954 yılında yürürlüğe konulan 6309 sayılı yasanın devlet ve özel teşebbüsü eşit duruma getirdiğini, ancak devlet denetim ve kontrol görevini layıyla yerine getirmediği için, madencilikimizin istenen düzeye gelmediğini ileri sürmüşlerdir.

Halbuki madencilik sektöründeki gerçeklere baktığımızda, stratejik öneme sahip bir madenin beUi bir dönemde çıkarılması gerekemeyebilir, daha pahalıya satma olanağının bulunduğu bir dönemde sahip olunan rezervleri meydana çıkartıp daha yüksek bir fiatla satmak ve yurt ekonomisine kazandırmak daha akılcıdır.

Danışma Meclisi, 15*9,1982 tarihindeki 151, birleşimin ikinci oturumunda, Anayasa Komisyonu'ndan gelen madde metninin red edip, Danışma Meclisi üyesi Ayhan Fırat tarafından önerilen metni kabul ederek MGK'na göndermiştir.

Danışma MecUsi'nde kabul edilip, MGK'ne gönderilen metin şöyledir: "Tabii servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır, Bunların aranması ve işletilmesi devlete aittir.

Arama ve işletmenin devletin özel teşebbüsle ortak veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması kanununun açık iznine bağlıdır. Bu durumda özel teşebbüsün uyması gereken şartlar ve devletçe yapılacak denetim esasları ve müeyyideler kanunla gösterilir."

Milli Güvenlik Konseyi tarafından bu maddenin özü korunarak, birtakım değişiklikler yapılmış ve yukarıda metni verilen Anayasa'nın 168, maddesi olarak kabul edilmiştir.